

Boja otpora

Valeri (Valerie) Hopkins

Jednog ledenog podneva u utorak, mesec decembar, grupa od skoro 50 žena i nekoliko muških saveznika okupila se iza policijskog kordona i stoji mirno u redu. Povrh Knez Mihajlove, što je jedna od najfrekventnijih beogradskih ulica, oni tiho razvijaju nekoliko raznobojnih transparentata: „Otvorite granice“, „Bez granica, bez nacija“, „Zaustavite rat na Srednjem istoku“, „Izbeglice, dobro došli“ i „Solidarnost je naša snaga“.

Transparenti su bili na srpskom, engleskom i arapskom.

Krećući se napred-nazad među aktivistima, očigledno na čelu čitave operacije, jeste Staša Zajović. Ona ispravlja znakove i stavlja svoje trupe levo i desno, kako bi se popunile rupe u redu.

Aktivisti su bili svih oblika, veličina i godina. Neki su mrtvi ozbiljni, drugi mašu onim aktivistima koje nisu skoro videli. Ipak, svi imaju jedno zajedničko: crnu odeću od temena do peta. Prolaznici prolaze u žurbi, povremeno zastajkujući na sekund da bi shvatili šta se dešava. Jedno ili dvoje se zaustavljaju da bi se pridružili akciji. Kako bi ovo crno more učinila raznobojnim, Zajović poziva aktiviste da umoče svoje ruke u boju i naprave svoj otisak na glavnom transparentu, to jest belom čaršavu.

Ove žene koje stoje iza kordona od oko 25 uniformisanih policajaca, i koje su pod nadzorom čak i većeg broja policajaca u civilu, jesu Žene u crnom, a to je njihova taktika: tihi, mirni protesti. Duže od 20 godina, ove žene i njihovi podržavaoci stoje u Beogradu i na drugim mestima da bi protestovali protiv nepravde u svetu, u regionu, a posebno u Srbiji.

Njihov današnji protest je sazvan povodom lošeg tretmana izbeglica koje beže od rata u Siriji, Afganistanu i Iraku. Žene u crnom svoje početke imaju u ranim devedesetim godinama, kada je došlo do rastakanja veza koje su Jugoslaviju držale na okupu i kako je retorika iz Beograda bivala sve nasilnija.

Poziv na protest

Od oktobra 1991, Žene u crnom su organizovale oko 2.000 protesta, performansa, marševa i obrazovnih programa na ulicama, uglavnom u Beogradu, ali i u drugim gradovima regiona. Njihove aktivnosti, koje su počele kao antiratne akcije, sada pozivaju političare i obične ljude da se suprotstave nacionalizmu, militarizmu i ratnim zločinima koji su nastali devedesetih.

Zajović kaže da je njena organizacija imala potrebu da protestuje jer su imali obavezu da se javno usprotive onome što je rađeno u ime Srba.

Počev od 9. oktobra 1991, ove žene su održale nedeljno stajanje na beogradskom Trgu Republike za 7 ½ godine. One su bile protiv opsade Dubrovnika, protiv izgradnje koncentracionih logora u Bosni i Hercegovini, oni su bili tu kada su Mostar i Sarajevo uništeni i kada se desio najgori genocid u Evropi od Drugog svetskog rata – u Srebrenici. Nakon ratova u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, Žene u crnom su održavale svoje stajanje da bi podsetile svet na počinjene zločine.

Godine 1996, kako su napetosti rastle na Kosovu, protivljenje Miloševićevom režimu je bilo sve veće u Srbiji. Zajović kaže da je videla šansu da se prikupi podrška među opozicijom za njen antiratni cilj, kao i među koalicijom aktivista koji se protive Miloševiću.

„Jednog dana sam odlučila da uzmem transparent sa pitanjem: 'Da li ste čuli za tlačenje Albanaca na Kosovu?'“, priseća se ona. „Bio je to ogromni transparent. 'Da li ste čuli za tlačenje na Kosovu?' Oni su znali. Drugo pitanje: 'Da li znate za tlačenje albanskog stanovništva?'“

Treći znak Zajovićeve imao je Gandijev citat: „Niko ne može da pokori narod koji je odlučio da se bori nenasilnim sredstvima“.

Bilo je to vreme solidarnosti, barem za malu posvećenu grupu ljudi. I srpske i albanske aktivistkinje su bili protiv eskalacije nasilja na Kosovu, protiv raseljavanja 90 odsto kosovskih Albanaca.

„Mnogi aktivisti za ljudska prava iz Prištine i Beograda radili su zajedno na brojnim aktivnostima“, priseća se Nora Ahmetaj, koja je tada radila u Fondu za humanitarno pravo a sada vodi Centar za istraživanje, dokumentovanje i izdavaštvo koji zastupa odgovornost prema prošlosti i bavljenje istom. „Bilo je to hrabro. To je bilo sestrinstvo koje nije samo podržavalo pojedince već i čitave porodice koje su primile feminističke grupe u Beogradu.“

One su nosile znakove protiv nasilja na Kosovu koje su činile srpske snage, i znakove o solidarnosti: „Albanke su naše sestre“, „Žene za mir“ i „Zaustavite nasilje na Kosovu“ stajalo je na nekim znakovima, na srpskom i albanskom jeziku.

„Moje iskustvo od tih dana je odvažno – ne samo da smo protestovali u miru, već smo nosili crno“, seća se Ahmetaj, kosovska Albanka iz Prištine.

'Simbol naše tuge'

Crna boja je važan i ujedinjujući element svih protesta Žena u crnom.

„Mi nosimo crno kao simbol naše boli za sve znane i neznane žrtve ovog rata i svih ratova, ubistava ljudi, uništavanja gradova i prirode, uništenja odnosa, i vrednovanja drugih samo na osnovu toga kojoj naciji, religiji ili političkom ubeđenju pripadaju“, stoji u manifestu Žena u crnom na veb-sajtu te grupe, a koji je prvi put napisan devedesetih, ali je primenjiv i danas.

„Crna odeća je glavni imidž za sve koji podržavaju rat i smatraju ga opcijom, upozorenje za one koji izazivaju sukobe i ratove, i izraz našeg otpora ratu.“

Kada je reč o tišini, žene kažu sledeće: „Nemamo reči kojim bismo izrazili tragediju kojom rezultira rat“.

Zbog korišćenja transparenta radi slanja poruke, višejezički element je bio bitan.

„Vrlo često smo nosili slogane na albanskom“, seća se Ahmetaj. „Čak i danas, kada delim ova sećanja i ove fotografije sa mojim kolegama i mlađom generacijom, oni jedva da mogu da veruju da sam protestovala sa transparentima na albanskom jeziku u centru Beograda dok su Miloševićeve policijske snage bile svuda oko nas.“

Mihane Salihu-Bala, druga albanska aktivistkinja sa Kosova koja je učestvovala u ovim protestima u Beogradu, sa radošću se priseća hrabrosti ovih žena.

„Bila sam zadivljena njihovom hrabrošću“, kaže ona. „S obzirom na to da znaci nisu bili na ćirilici, bilo je opasno – [policija i prolaznici] su znali da smo Albanci. Svuda oko nas su se nalazile specijalne snage policije, a to su bile iste jedinice koje su na Kosovu užasavale albansko stanovništvo.“

Zajović smatra da su srpske žene imale obavezu da protestuju protiv rada svoje vlade i da budu solidarne priznajući različite okolnosti s kojima su se žene ovog regiona suočavale.

„Nalazile smo se u drugačijem položaju od žena na Kosovu u to vreme, što znači da dok smo mi u Srbiji bili taoci agresivnog, fašističkog režima, žene na Kosovu i u Bosni i Hercegovini su bile žrtve ekspanzionističke politike Srbije. To je velika razlika između nas; mi smo bili država-agresor, a Kosovo je proživljavalo najveći institucionalni aparthejd.“

U Prištini

U poslednjim decenijama 20. veka, Beograd je otpustio većinu kosovskih Albanaca sa radnih mesta u javnom sektoru i u obrazovnim institucijama. Najozbiljnije kršenje njihovih prava desilo se 1998-99. kada je više od 10.000 ljudi ubijeno a pola miliona raseljeno.

Kao znak solidarnosti za proterane kosovske Albance, Zajović i drugi aktivisti su posetili Kosovo da bi podržali studentske proteste protiv Miloševićevog režima.

„Bila sam mnogo iznenađena kada sam otišla u Prištinu na proleće 1998, posle ubistva Adema Jašarija (Jashari) u Drenici“, priseća se ona. „Uspaničila sam se jer sam se bojala da ću videti prištinske ulice preplavljene izbeglicama. Ali, u stvari, nije bilo nikoga na ulicama, svi su primljeni u kuće lokalaca.“

Zajović je ostala sa porodicom Nore Ahmetaj sa kojom je gradila odnos koji se nastavio i za vreme trajanja rata.

„Zvala sam [Norinu majku] Muniru Ahmetaj svaki dan kada bih se dočepala fiksnog telefona, ili svaki dan kada bi radio telefon. Ostali nisu radili“, kaže ona. Svesni toga da su njihovi pozivi prisluškivani, trudili su se da koriste određeni kod.

„Davala sam joj recepte, ona je i meni neke davala, pa bismo počeli da pričamo. Ona nije smela da govori o situaciji u Prištini a meni nije bilo dozvoljeno da je pitam, tako da su naši razgovori bili otprilike ovakvi: 'Onda sam kupila kilogram ovoga, moja prijateljica mi je dala to, i nije mnogo one druge stvari', i tako sam dobijala informacije uz pomoć simbola i metafora recepata. Uspevala sam da saznao ponešto kada bih joj postavljala ovakva pitanja: 'Jesi li išla u prodavnicu?' A ona bi odgovorila: 'Nisam danas, boli me glava', tako sam saznala da nije mogla da izađe.“

Predstojeće godine

Posle rata, Žene u crnom su nastavile da protestuju protiv etničkog čišćenja i za priznavanje ratnih zločina.

„Ja sam mislila, kao što su mislile i ostale Žene u crnom, da je kosovska nezavisnost prirodna i logična“, kaže Zajović. „Postoji princip da, ako žena ne želi da živi sa svojim suprugom, onda je pustite da napusti taj brak.“

Ali, kaže Zajović, njihov stav prema nezavisnosti Kosova je učinio da Žene u crnom budu mete napada, pre i posle proglašenja kosovske nezavisnosti 2008.

Marta 26. 2014, Žene u crnom su protestovale na temu komemoracije 15. godišnjice od ratnih zločina počinjenih na Kosovu. Aktivisti su nosili transparente na albanskom i srpskom sa nazivima mesta na kojima su počinjeni zločini: Qyshk/Ćuška, Terne/Trnje, Izbice/Izbica, Bela Crkva, Meje/Meja, Suhareke/Suva Reka, Dubrava, Rrezalle/Rezala i Recak/Račak.

Ono što se posle toga desilo pokazuje da Srbija nije uspela da se suoči sa svojom prošalošću.

„Radomir Počuča, portparol Ministarstva unutrašnjih poslova, antiterorističke jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova, pozvao je sve huligane, kao što je to uradio [srpski radikal Vojislav] Šešelj, da nas ubiju“, kaže ona. Prema rečima Zajovićeve, to nije bilo iznenađenje i time se pokazuje nastavak srpske nacionalističke politike iz devedesetih. Sadašnji premijer Aleksandar Vučić je nekada bio portparol Miloševića, i iako se sada predstavlja kao proevropski reformator, veliki deo retorike koju je koristio i dalje se upotrebljava od strane njegove partije i koalicije.

(Žene u crnom su tužile Počuču zbog njegovih izjava, ali se nije pojavio na sudu jer se bori za proruske snage u Ukrajini.)

Salihu-Bala je rekla da joj ne nedostaje rat, ali joj nedostaju solidarnost, hrabrost i aktivistički duh koji bi volela da je prisutan na Kosovu.

„Tokom tih dana u Beogradu svakome je bilo teško da bude intelektualac, aktivista“, kaže onda dok ispija čaj u Prištini. „Oni su imali hrabrosti. Upoređujući taj period sa onim što se dešava sada na Kosovu, nedostaje mi ta borba.“

Volonterizam je bio jedan od najvažnijih aspekata pokreta tada, kaže ona, za razliku od konstelacije zaposlenih u civilnom društvu i nevladinim organizacijama danas u obema zemljama.

„Niko od [kosovskih] albanskih [organizacija] posle rata nije imao petlju da na papir napiše 'Srkinje su moje sestre'. Ni ja nisam imala petlju, ali ja sam samo jedna osoba. Nijedna nevladina organizacija ili mreža nije imala hrabrosti da to uradi.“

Napadi na Žene u crnom

Zajović kaže da je bilo teško pribaviti podršku drugih naprednih pojedinaca, čak iako su pojedinci podržavali njen rad.

„Moram da kažem da nam se niko iz nevladinih organizacija nije pridružio tokom našeg permanentnog prolećnog protesta početkom 1999. 'Bolje pakt nego rat'“, kaže ona. „Oni su govorili da je to 'besmislica, šta želite da postignete time, to je smešno, vaš pacifizam, to je urnebesno'. Bila sam na nekoj žurki civilnog društva i rekla: 'Svi moramo da učestvujemo u neprestanom građanskom protestu. Milošević će ovo iskoristiti da bi nas ubio, prvo Albance a onda i nas, i nastaje haos, ljudi se užasno boje, ali nas podržavaju.'“

„Bila sam iznenađena. Već 1998, u južnoj Srbiji je bilo strašno; tada su počeli pucnjevi. Komunicirala sam sa novinarima iz Leskovca; tamo je trajala stalna mobilizacija – ljudi su bili uplašeni, oni su znali da je ono što se dešavalo bilo vrlo neodgovorno i politički neprihvatljivo.“

Zajović kaže da su ljudi u čudu posmatrali proteste Žena u crnom, neki su ih tiho podržavali a drugi su ispaljivali uvrede, dok je jedna grupa huligana jednom pokušala da ih pretuče. Kao rezultat njihovih akcija, policija je uhapsila neke od njihovih aktivista. Svi su maltretirani ili im je prećeno od strane članova vojske, tajne policije i čak najviših činovnika skupštine. Nazivali su ih „kurvama Bosne, Hrvatske, Kosova“. A na specijalnim sednicama srpskog parlamenta u septembru 1998, poslanik Vojislav Šešelj je Žene u crnom i druge nevladine organizacije sa progresivnim idealima nazvao izdajnicima i pretio im.

„U slučaju da SAD odluče da napadnu Srbiju, trebalo bi brzo da povuku svoje 'kvislinge', kao što su članovi Helsinškog komiteta za ljudska prava u Srbiji, članovi Beogradskog kruga i Žena u crnom, i da ih ovde ne ostavljaju kao taoce“, rekao je on. „Možda ne možemo svaki američki avion da srušimo, ali ćemo zgrabiti one koji su nam nadohvat ruke.“

'Priznanje'

Kao odgovor na pretnje srpskih političara u septembru 1998, Žene u crnom su izdale svoju godišnju izjavu u obliku priznanja zbog svoje krivice za sedam godina aktivizma za mir, slobodu i demokratiju za sve ljude u bivšoj Jugoslaviji.

„Sedam godina Žena u crnom protiv rata: od 9. oktobra 1991. do 9. oktobra 1998.“

Priznajem

svoje dugoročno učešće u antiratnim aktivnostima;

da se nisam slagala sa teškim prebijanjem ljudi drugih etniciteta i nacionalnosti, religija, rasa, seksualne orijentacije,

da nisam bila prisutna na svečanom činu bacanja cveća na tenkove koji su krenuli na Vukovar 1991. i u Prištinu 1998;

da sam hranila žene i decu u izbegličkim kampovima, školama, crkvama i džamijama;

da sam slala pakete ženama i muškarcima u podrumima okupiranog Sarajeva 1993, 1994. i 1995;

da sam čitavih godinu dana prelazila zidove balkanskih etničkih država, jer je solidarnost politika koja mene zanima;

da demokratiju shvatam kao podršku antiratnim aktivistima/prijateljima/sestrama – Albancima, Hrvatima, Romkinjama, ženama bez države;

da prvo izazivam ubice iz države u kojoj živim i one iz drugih država, jer to smatram odgovornim političkim ponašanjem jednog građanina;

da sam svih godišnjih doba insistirala da dođe kraj pokolju, uništenju, etničkom čišćenju, proterivanju ljudi, i silovanju;

da sam se brinula o drugima dok su se patriote brinule o sebi.“

(Žene u crnom, 9. oktobar 1998.)